

พระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลย: วิเคราะห์ประวัติศาสตร์พุทธศิลปกรรม
ศรัทธาและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง
**Important Pagodas in Loei province : Analysis from Historical
Buddhist Art Belief and Local Culture Related**

พระมหาสมศักดิ์ สติสมปนโน¹,
ธีระวัฒน์ แสนคำ² และ บุญวัฒน์ บุญทะวงศ์³
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย¹
มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย^{2,3}
**Phramaha Somsak Satisampanno¹,
Teerawatt Sankom² and Boonyawat Boontawong³**
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand¹
Loei Rajabhat University, Thailand^{2,3}
Corresponding Author, Email: somsak_maha2011@hotmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลย: วิเคราะห์ประวัติศาสตร์พุทธศิลปกรรม
ศรัทธาและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์
ประวัติศาสตร์และพุทธศิลปกรรมของพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยเพื่อศึกษาและวิเคราะห์
ความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยและเพื่อศึกษา
และวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาสถานที่ประดิษฐานพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยให้เป็น
แหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ศิลปกรรมพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม
ท้องถิ่นในจังหวัดเลย

ผลการวิจัยพบว่า พระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยได้แก่พระธาตุศรีสองรักพระธาตุศรี
ภูมิพระธาตุดินแทนพระธาตุสัจจะพระธาตุมะนาวเดี่ยวพระธาตุอุโมงค์พระธาตุกุดเรือคำพระ
มหาธาตุเจดีย์วัดมหาธาตุและพระธาตุแก้วเสด็จเป็นเจดีย์ที่มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานมี

ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ในท้องถิ่นทำให้ลักษณะทางพุทธศิลปกรรมของพระเจดีย์สำคัญมีเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมเป็นลักษณะเฉพาะที่ต่างกันไป

พระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยแต่ละองค์ล้วนแต่มีวัฒนธรรมความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนที่มีความคล้ายคลึงกันคือการจัดงานประจำปีนมัสการพระธาตุการสรงน้ำพระธาตุ การเวียนเทียนรอบพระธาตุการห่มผ้าพระธาตุการถวายเครื่องบวงสรวงและบนบานความเชื่อสำคัญที่ปรากฏได้แก่ความศรัทธาของพระธาตุที่เชื่อว่าสามารถดลบันดาลให้ผู้มากราบไหว้ขอพรได้สำเร็จดังต้องการ

แนวทางการพัฒนาสถานที่ประดิษฐานพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ศิลปกรรมพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดเลยสามารถทำได้โดยความร่วมมือกันของทุกภาคส่วนซึ่งแยกออกเป็น3แนวทางคือ แนวทางการพัฒนาในระดับนโยบายแนวทางการพัฒนาในระดับวัดและชุมชนและแนวทางการพัฒนาในระดับจังหวัดและองค์กรทางด้านวัฒนธรรม

คำสำคัญ: พระเจดีย์; ประวัติศาสตร์; พุทธศิลปกรรม; วัฒนธรรมท้องถิ่น; จังหวัดเลย

Abstracts

The research of “Important Pagodas in Loei province : Analysis from Historical Buddhist Art Belief and Local Culture Related” is a quality research, aimed to study and analyze the history and Buddhist art of important pagodas in Loei Province, study and analyze the beliefs and local culture related to important pagodas in Loei Province and study and analyze the guidelines for the development of important Chedi locations in Loei Province as a learning and tourist attraction of history, arts, Buddhism and local culture in Loei Province.

From the study, had found important pagodas in Loei Province such as Phrathat Srisongrak, Phrathat Sripoom, Phrathat Dintan, Phrathat Sajja, Phrathat Manaowdiew, Phrathat U-mong, Phrathat Kudrueakum, Phramahathat Chedi Wat Mahathat and Phrathat Kaewsadet is a pagoda with a long history Has local historical significance causing the Buddhist art and styles of the pagoda to be important, with unique architectural styles.

Important pagodas in Loei Province have culture beliefs and rituals of the community towards the pagodas. The traditional culture is similar is annual pagodas, circular around the pagodas, cloth cover pagodas, dance sacrificial offerings and vows. The major beliefs are sacredness of the pagodas is believed to help the worshipers to bless.

Finally, The guidelines for the development of the location of the important pagoda in Loei Province to be a learning and tourist attraction of history, arts, Buddhism and local culture in Loei Province, could do by participate from all sectors, divided to 3 levels ; path of conservation and development of archaeological sites in the state policy level, the temple and local community level, and the province level especially by cultural organizations.

Keywords: Pagodas; Historical; Buddhist Art; Local Culture; Loei Province

บทนำ

จังหวัดเลยเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของภูมิภาคมีอาณาเขตติดต่อกับภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งมีแนวเทือกเขาเพชรบูรณ์เป็นเขตกันและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งมีแม่น้ำโขงและแม่น้ำเหืองเป็นพรมแดนธรรมชาติมีพื้นที่ทั้งสิ้นประมาณ 11,424 ตารางกิโลเมตร (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, 2544 : 1) จังหวัดเลยประกอบไปด้วย 14 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองเลย อำเภอนาดัง อำเภอเชียงคาน อำเภอปากชม อำเภอด่านซ้าย อำเภอนาแห้ว อำเภอภูเรือ อำเภอท่าลี่ อำเภอวังสะพุง อำเภอภูกระดึง อำเภอภูหลวง อำเภอผาขาว อำเภอเอราวัณ และอำเภอหนองหิน

ในพื้นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำเลยได้มีการพบร่องรอยชุมชนโบราณและแหล่งโบราณคดีสำคัญหลายแห่งดังนี้ในพื้นที่จังหวัดเลยมีร่องรอยการเข้ามาอาศัยอยู่ของมนุษย์ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์เรื่อยมาจนถึงสมัยทวารวดีก่อนเข้าสู่การได้รับอิทธิพลและกลายเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้างและเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณสำคัญหลายแห่งของอาณาจักรล้านช้าง เช่น เมืองทรายขาวในเขตอำเภอวังสะพุงเมืองเลย ในเขตอำเภอเมืองเลย และเมืองเชียงคานในเขตอำเภอเชียงคาน

การที่บริเวณจังหวัดเลยเป็นพื้นที่เก่าแก่และเคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้างทำให้มีการพบร่องรอยแหล่งโบราณคดีหรือโบราณสถานต่างๆ มากมายโดยเฉพาะอย่างยิ่งโบราณสถานทางพระพุทธศาสนาเช่นสิม (โบสถ์) วิหารพระพุทธรูปและพระเจดีย์กระจายอยู่ตามพื้นที่ราบลุ่ม ซึ่งเคยเป็นบริเวณชุมชนโบราณมาก่อนแต่หลักฐานทางศิลปะสถาปัตยกรรมที่ยังสมบูรณ์อยู่ค่อนข้างมากที่สุดคือพระเจดีย์ ซึ่งยังมีความสำคัญต่อจิตใจในด้านความเชื่อและวัฒนธรรมของท้องถิ่นเพราะถือเป็นปูชนียสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นที่กราบไหว้สักการะของพุทธศาสนิกชนอีกด้วย

แม้ในพื้นที่จังหวัดเลยจะมีพระเจดีย์เก่าแก่และมีความสำคัญทั้งในแง่ประวัติศาสตร์ โบราณคดีพุทธศิลปกรรมและวัฒนธรรมความเชื่อมากมายแต่ข้อมูลเกี่ยวกับพระเจดีย์สำคัญ ในจังหวัดเลยกลับยังไม่ได้รับการศึกษารวบรวมและวิเคราะห์ด้านประวัติศาสตร์และพุทธ ศิลปกรรมอย่างชัดเจนหรืออาจจะกล่าวได้ว่า ไม่มีมาก่อนเลยก็ว่าได้ยกเว้นแต่เพียงพระธาตุ ศรีสองรักซึ่งเป็นพระเจดีย์สำคัญในทางประวัติศาสตร์เพียงองค์เดียวแต่ก็เป็นเพียงการศึกษา รูปแบบพุทธศิลปกรรม โดยภาพรวมไม่ได้เป็นการศึกษารวบรวมพุทธศิลปกรรมพระเจดีย์ใน จังหวัดเลยทั้งหมดแต่อย่างใด ทั้งพระเจดีย์อีกหลายองค์ก็มีความสำคัญไม่ด้อยไปกว่ากัน หากแต่ยังขาดการศึกษาและเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข้อมูลอย่างเป็นระบบให้เป็นที่รับรู้ของ ประชาชนทั่วไป

พระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยส่วนใหญ่จะได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์มาอย่าง ต่อเนื่องพระเจดีย์ที่สำคัญที่สุดของจังหวัดเลย และเป็นที่รู้จักของประชาชนและนักท่องเที่ยว โดยทั่วไปคือพระธาตุศรีสองรัก ซึ่งเป็นพระเจดีย์ที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรี ออยุธยาและสมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งกรุงศรีสัตนาคนหุตได้ร่วมการสร้างขึ้นเพื่อเป็น ประจักษ์พยานในสัมพันธไมตรีระหว่างสองอาณาจักรในปีพ.ศ. 2103 แล้วเสร็จในปีพ.ศ. 2106 ส่วนฐานมีลักษณะเป็นพระเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองแบบศิลปะอยุธยาและส่วนองค์ระฆัง เป็นทรงบัวสี่เหลี่ยมแบบศิลปะล้านช้าง (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2555 : 63-64) ด้วยความสำคัญ ทางประวัติศาสตร์จึงทำให้พระธาตุศรีสองรักเป็นที่รู้จักมากกว่าพระเจดีย์อื่นๆ ในจังหวัดเลย และถูกนำมาใช้เป็นตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัดเลย

แต่แท้จริงแล้วจากการสำรวจเบื้องต้นพบว่าในพื้นที่จังหวัดเลยยังมีพระเจดีย์อีก จำนวนไม่น้อยกระจายอยู่ในหลายชุมชนซึ่งมีความสำคัญ ทั้งต่อการศึกษาประวัติศาสตร์พุทธ ศิลป์และวัฒนธรรมความเชื่อและเป็นพระเจดีย์ที่มีลักษณะพุทธศิลป์แบบล้านช้าง เช่นเดียวกับพระพุทธรูป เช่น พระเจดีย์วัดศรีสัตตนาคน อำเภอมะนังเลย พระเจดีย์วัดโพธิ์ชัย อำเภอด่านซ้าย พระเจดีย์วัดโพธิ์ชัย อำเภอนาแห้ว พระธาตุอุโมงค์พระธาตุมะนาวเดี่ยวและ พระธาตุสัจจะ อำเภอน้ำหนาว พระธาตุกุดเรือคำ อำเภอน้ำโสมเลย พระเจดีย์วัดมหาธาตุและพระ เจดีย์วัดพระธาตุ อำเภอน้ำโสมเลย เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดยังไม่เคยมีการศึกษารวบรวมข้อมูล ทางด้านประวัติศาสตร์พุทธศิลป์และวัฒนธรรมความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระเจดีย์เหล่านี้เลย ทั้งที่มีความสำคัญต่อท้องถิ่นมีคุณค่าต่อการศึกษาทางประวัติศาสตร์พุทธศิลปกรรมและ สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของจังหวัดเลยได้

จากที่กล่าวมาข้างต้นก็จะเห็นได้ว่า ในจังหวัดเลยมีพระเจดีย์ที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์พุทธศิลปกรรมและวัฒนธรรมท้องถิ่นมากมายกระจายอยู่ทั่วทั้งจังหวัดซึ่งล้วนแล้วแต่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์โบราณคดีพุทธศิลปกรรมศิลปกรรมประยุกต์ศรัทธาความเชื่อและวัฒนธรรมของท้องถิ่น ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นความสำคัญของพระเจดีย์ทั้งหมดว่าสมควรที่จะได้รับการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาและรูปแบบทางศิลปกรรมอย่างเป็นระบบเพื่อจะเป็นฐานข้อมูลทางการศึกษาประวัติศาสตร์พุทธศิลปกรรมและวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดเลย

ผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ยังจะเป็นแนวทางการพัฒนาเพื่อเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาหรือการท่องเที่ยวเชิงพุทธให้มีความสอดคล้องกับกระแสการท่องเที่ยวธรรมชาติและวิถีวัฒนธรรมที่กำลังได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก เช่น ภูเรือ ภูกระดึงและชุมชนวัฒนธรรมเชียงคาน เป็นต้น ถือเป็นการกระตุ้นการท่องเที่ยวและกระจายรายได้ไปยังชุมชนต่างๆตลอดจนทำให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้และตระหนักถึงความสำคัญของสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนาอันจะเป็นการสอดรับการท่องเที่ยวในภูมิภาคที่จะเกิดขึ้นหลังการก้าวสู่การเป็นประชาคมอาเซียนในปลายปีพ.ศ. 2558 ซึ่งจังหวัดเลยจะมีความได้เปรียบเนื่องจากอยู่ติดกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวมีเส้นทางคมนาคมติดต่อถึงการโดยสะดวกและมีความคล้ายคลึงทางวัฒนธรรมระหว่างกันด้วยหากมีการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางศิลปกรรมของพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยกับพระเจดีย์สำคัญในเมืองหลวงพระบางและเมืองเวียงจันทน์ก็จะสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวชาวลาวและนักท่องเที่ยวต่างประเทศที่สนใจด้านประวัติศาสตร์พุทธศิลปกรรมและวัฒนธรรมท้องถิ่นได้มากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ประวัติศาสตร์และพุทธศิลปกรรมของพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลย
2. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลย

3. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาสถานที่ประดิษฐานพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ศิลปกรรมพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดเลย

ระเบียบวิธีวิจัย

โครงการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. การศึกษาในเชิงเอกสาร เชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณสถานภายในวัดในจังหวัดเลย และบทบาทด้านต่างๆ ของพระสังฆาธิการจากหนังสือ งานวรรณกรรม งานวิจัย

2. ศึกษาจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ 1) พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสวัดที่ประดิษฐานพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลย จำนวนทั้งสิ้น 9 รูป 2) ผู้นำท้องถิ่นในท้องที่ที่ประดิษฐานพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลย จำนวนทั้งสิ้น 9 คน 3) นักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิในการสนทนากลุ่มเฉพาะ จำนวน 5 คน

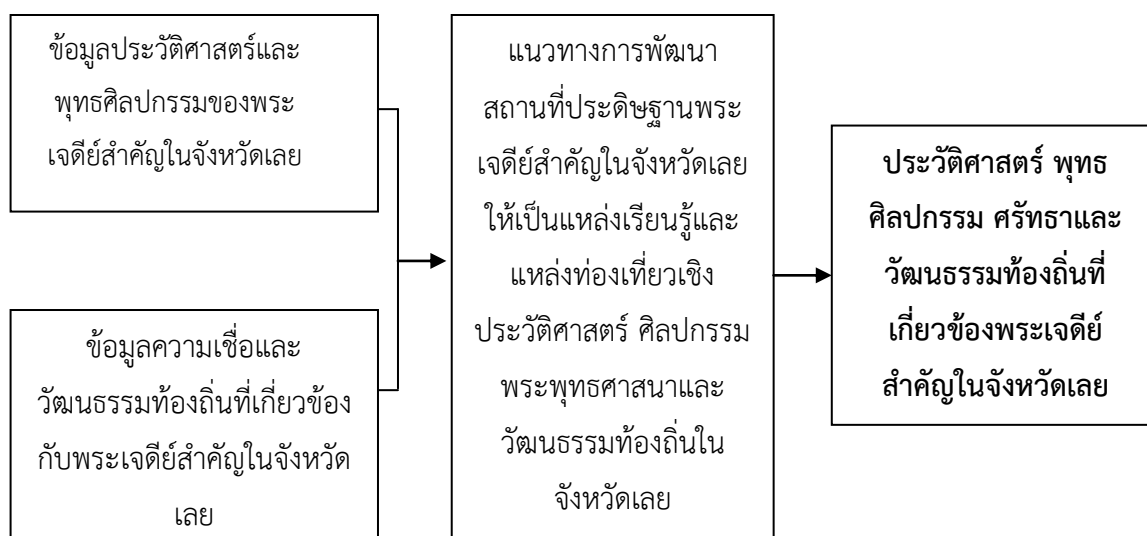
3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ 1) การสร้างแบบสัมภาษณ์เพื่อให้ครอบคลุมเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ 2) การสร้างแบบสัมภาษณ์ในการสนทนากลุ่มเฉพาะ

4. เก็บรวบรวมข้อมูล ค้นหาข้อมูลจากเอกสาร เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ และพุทธศิลปกรรมของพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลย การสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อศึกษาประวัติศาสตร์พุทธศิลปกรรมความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลย และแนวทางการพัฒนาสถานที่ประดิษฐานพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดเลย ประชุมกลุ่มย่อย เพื่อตรวจสอบข้อมูลศึกษาประวัติศาสตร์พุทธศิลปกรรม ความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลย และแนวทางการพัฒนาสถานที่ประดิษฐานพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดเลย

5. การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการเรียบเรียง การวิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลจากแหล่งต่างๆ โดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

6. การนำเสนอข้อมูลใช้การพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) เพื่อให้ทราบศึกษาประวัติศาสตร์ พุทธศิลปกรรม ความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลย และแนวทางการพัฒนาสถานที่ประดิษฐานพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดเลย และเพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงเป็นเหตุเป็นผลกับเนื้อหาที่นำเสนอ พร้อมเสนอความเห็นเพิ่มเติมของคณะผู้วิจัยในการเรียบเรียง

กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง พระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลย: วิเคราะห์ประวัติศาสตร์ พุทธศิลปกรรม ศรัทธาและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง คณะผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากการศึกษาเอกสารการสัมภาษณ์ประชุมกลุ่มย่อยและการสังเกตจากการลงพื้นที่ภาคสนามวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีพรรณนาวิเคราะห์สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. ประวัติศาสตร์และพุทธศิลปกรรมของพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลย ผลการศึกษาประวัติศาสตร์และพุทธศิลปกรรมของพระธาตุสำคัญในจังหวัดเลยจำนวน 9 องค์สามารถสรุปได้ดังนี้

1.1 พระธาตุศรีสองรัก วัดพระธาตุศรีสองรัก พระธาตุศรีสองรักถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นเขตแดนกรุงศรีอยุธยาและเมืองเวียงจันทน์ ในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิกับสมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชการสร้างใช้เวลาทั้งหมด 3 ปี คือ เริ่มสร้างในปี พ.ศ. 2103 แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2106 มีรูปแบบศิลปกรรมคือ ฐานบัวลูกแก้วอกไก่วางอยู่บนลวดบัวลูกแก้วคล้ายขาสิงห์ในผังย่อมุมหรือเพิ่มมุมไม้สิบสองมีการเล่นระดับโดยซ้อนลวดบัวกันในส่วนบัวคว่ำให้ลาดเอนสูงและใช้บัวคว่ำบัวหงายประกบกันที่ด้านบนส่วนฐานล่างนี้มีลักษณะคอดแคบซึ่งรองรับองค์บัวเหลี่ยม ซึ่งก่อเป็นรูปคล้ายดอกบัวตูมแต่อยู่ในผังสี่เหลี่ยมป้อมที่ฐานแล้วเพียวขึ้นด้านบนมีลายการบูรปสามเหลี่ยมประดับที่มุมตรงใกล้ฐานองค์บัวเหลี่ยมยังอ้วนป้อมแต่ยอดเพียวเรียวสูงต่อเนื่องขึ้นไปถึงบัลลังก์ที่เป็นฐานบัวผังสี่เหลี่ยมแล้ว จึงเป็นปัลลียอดที่ค่อยๆ ลบเหลี่ยมจนเป็นกรวยในผังกลม (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2557 : 73)

1.2 พระธาตุศรีภูมิ วัดศรีภูมิ พระเจดีย์นี้มีลักษณะทางศิลปกรรมคล้ายองค์พระธาตุพนมฐานองค์ธาตุกว้างประมาณ 4 เมตรช่วงอายุการสร้างไม่ปรากฏชัดเจนแต่จากคำบอกเล่าของคนในชุมชนสามารถสันนิษฐานได้ว่าสร้างขึ้นเมื่อประมาณช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 โดยได้มีการรวบรวมพระพุทธรูปและโบราณวัตถุตามวัดร้างต่างๆ ในเขตบ้านนาหอและบริเวณใกล้เคียงมาบรรจุไว้ใต้ฐานพระเจดีย์

1.3 พระธาตุดินแทน วัดพระธาตุดินแทน เป็นพระธาตุเก่าแก่ที่เป็นปูชนียสถานที่มีความแปลกกว่าที่อื่นเพราะสร้างจากดินจนกลายเป็นเนินสูงและมีฉัตรอยู่บนยอดพระธาตุดินแทนเป็นพระธาตุที่มีลักษณะแตกต่างกับพระธาตุองค์อื่นโดยสิ้นเชิงเพราะไม่ได้เป็นเจดีย์ที่ก่อด้วยอิฐปูนอย่างที่เคยกันแต่สร้างขึ้นจากดินที่มีผู้ศรัทธานำมากองทับถมกันเป็นเวลานานกว่า 400 ปี จนเป็นภูเขาดินขนาดใหญ่

1.4 พระธาตุสัจจะ วัดลาดปู่ทรงธรรม เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุพระอรหันต์ธาตุและปลีธาตุพนม (ดินจากพระธาตุพนม) สร้างขึ้นเพื่อต่อชะตาพระธาตุพนมที่พังทลายลงนับเป็นปูชนียวัตถุที่สำคัญและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวอำเภอกำแพงแสนจังหวัดเลยและชาวลาวเมืองแก่นท้าวพระธาตุสัจจะสร้างขึ้นเมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2519 และสร้างเสร็จ เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ. 2522 พระธาตุสัจจะมีความสูง 33 เมตร โดย

สร้างให้มีลักษณะคล้ายๆ กับพระธาตุพนมแต่ส่วนฐานทำเป็นทรงแปดเหลี่ยม (ธนพล ไชยสินธุ์, 2557 : 238)

1.5 พระธาตุมนาวเต๋ยว วัดศรีมงคล เป็นพระเจดีย์โบราณไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างแน่ชัดสันนิษฐานว่าสร้างขึ้น โดยอดีตเจ้าอาวาสวัดศรีมงคลรูปแรกที่พระธาตุนี้เคยพังทลายลงมาแล้วครั้งหนึ่งทำให้พบว่าภายในมีพระพุทธรูปสำริดขนาดเล็กพระบุเงินพระบุทองและโบราณวัตถุอื่นๆ ทั้งอยู่ในสภาพดีและชำรุดบรรจุอยู่ภายในจำนวนมากเมื่อปฏิสังขรณ์พระธาตุใหม่จึงนำกลับบรรจุไว้เช่นเดิมเมื่อพิจารณาจากภาพถ่ายที่มีผู้ถ่ายภาพไว้สันนิษฐานว่าโบราณวัตถุส่วนใหญ่น่าจะมียุราวพุทธศตวรรษที่ 22-24

1.6 พระธาตุอุโมงค์ วัดพระธาตุอุโมงค์ ประวัติความเป็นมาของพระธาตุอุโมงค์ ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดเดิมพระเจดีย์ถูกทิ้งร้าง จนส่วนองค์พระเจดีย์หักพังลงมาเหลือเพียงส่วนฐานพระสงฆ์ และชาวบ้านจึงร่วมกันบูรณปฏิสังขรณ์ให้เป็นองค์พระเจดีย์สมบูรณ์โดยทำการสร้างพระเจดีย์ครอบทับ 2 ครั้งด้วยกัน

1.7 พระธาตุกุดเรือคำ วัดกู่คำ เดิมเป็นเจดีย์ก่ออิฐฉาบปูนเรียบๆ ไม่มีลวดลายวิจิตรประดับและไม่ปรากฏประวัติการสร้างแน่ชัด แต่ก็ เป็นปูชนียสถานที่ชาวบ้านทรายขาวเคารพนับถือกันมาแต่โบราณพระธาตุกุดเรือคำเป็นพระเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยมศิลปะลาวอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 23-24 ปัจจุบันได้รับการบูรณะจนเปลี่ยนรูปทรงใหม่

1.8 พระมหาธาตุเจดีย์วัดมหาธาตุ ประวัติความเป็นมาของพระมหาธาตุเจดีย์ ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดลักษณะทางพุทธศิลปกรรมของพระมหาธาตุเจดีย์เป็นพระเจดีย์ก่อด้วยอิฐขนาดย่อมทรงบัวเหลี่ยม และมีการย่อมุมหรือเพิ่มมุมในส่วนองค์ระฆังมีบัวปากกระฆังอย่างบัวกลุ่มในศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น รองรับองค์ระฆังเหนือองค์ระฆังทำเป็นบัวหางยาแพนบัลลังก์รองรับปลียอดไม่มีปล้องไฉนสันนิษฐานว่า เป็นรูปแบบศิลปะพื้นบ้านที่ได้รับอิทธิพลทั้งศิลปะรัตนโกสินทร์และศิลปะล้านช้างกำหนดอายุราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 25

1.9 พระธาตุแก้วเสด็จ วัดศรีทัศน์ มีประวัติความเป็นมา ไม่ชัดเจนน่าจะได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์มาหลายครั้ง เนื่องจากเมื่อพิจารณาจากรูปทรงของพระเจดีย์จะพบว่าส่วนองค์ระฆังจะมีขนาดค่อนข้างใหญ่กว่าส่วนฐานและมีความสูงชะลูดไม่สมดุลกับส่วนฐานน่าจะได้รับการบูรณะ โดยการโอบปูนทับเสริมส่วนองค์ระฆังให้มีขนาดใหญ่ รวมทั้งเสริมส่วน

ยอดให้สูงขึ้นต่อมาจึงมีการเพิ่มลายปูนปั้นประดับที่ส่วนฐานและองค์ระฆังสันนิษฐานว่าพระธาตุแก้วเสด็จน่าจะสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 24

2. ความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลย

การสร้างพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยมีจุดประสงค์เพื่อเป็นหลักยึด เพื่อให้เกิดความมั่นคงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของพระพุทธศาสนาในการสร้างพระเจดีย์อันเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้านั้นแม้จะมีลักษณะแตกต่างกันไป ตามลักษณะของพุทธศิลป์ของแต่ละยุคแต่ละสมัยแต่ทุกคนก็เข้าใจร่วมกันว่านี่คือ พระบรมสารีริกธาตุพระพุทธเจ้าผู้สมควรแก่การกราบไหว้และเป็นองค์เดียวกันและถึงแม้ว่าพระพุทธศาสนาจะเกิดการแตกแยกออกเป็นกลุ่มเป็นนิกายต่างๆ แต่ก็ยังมีหลักยึดอันเป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาอยู่ตามลักษณะการถ่ายทอดลักษณะของมหาบุรุษและพยายามที่จะถ่ายทอดลักษณะของสภาวะธรรมภายในอันแสดงถึงความเป็นพุทธะอันเป็นนามธรรมสู่ความเป็นรูปธรรมนอกจากนี้การสร้างพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยหลายองค์ยังสะท้อนให้เห็นว่าสร้างขึ้นเพื่อเป็น “อุเทสิกเจดีย์” เพื่ออุทิศไว้ในพระพุทธศาสนาและยังเป็นที่บรรจุอัฐิของพระเถระรูปสำคัญภายในท้องถิ่น

พระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนอย่างแน่นแฟ้นเพราะเชื่อว่าพุทธานุภาพของพระบรมสารีริกธาตุอัฐิธาตุหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่บรรจุไว้ในองค์พระธาตุการได้บูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียนของหอมด้วยจิตเลื่อมใสศรัทธาแล้วย่อมทำให้เป็นสุขตลอดกาลและถือว่าได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าโดยตรงมีเทวดาที่อยู่ในองค์พระธาตุจะมาปกป้องรักษาให้รอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวง ถ้าใครลบหลู่หรือไม่มีความศรัทธาต่อองค์พระธาตุก็จะไม่ประสบความสำเร็จในชีวิตได้รับแต่ความโชคร้ายไม่ได้รับความคุ้มครองจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในองค์พระธาตุมีความเชื่อเกี่ยวกับอานุภาพของพระธาตุเชื่อในอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์รวมถึงการเคารพกราบไหว้ เพื่อต้องการให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ในองค์พระธาตุได้คุ้มครองรักษาตนให้แคล้วคลาดปลอดภัยจากอันตรายทั้งหลายดังนั้นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดขึ้นจากองค์พระธาตุ

พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาในทุกขั้นตอนเป็นการถ่ายทอดปรัชญาความเชื่อลงไปในพิธีกรรมเพื่อเป็นแนวทางที่จะได้ถ่ายทอดพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าศาสนพิธีต่างๆ พิธีกรรมจึงเกิดขึ้นหลังจากที่มีศาสนาแล้วเป็นการสร้างโอกาสในการแสดงธรรมของพุทธองค์ผ่านกิจกรรมต่างๆ ที่มีคนหมู่มากมารวมกันประกอบกิจกรรมอย่างเดียวกันเหตุที่มีพิธีกรรมนั้นเพราะเนื่องมาจากหัวใจของพระพุทธศาสนาคือการทำความดีละเว้นความชั่วทำจิตใจให้บริสุทธิ์จากทั้ง 3 หลักการนี้ทำให้พุทธบริษัทหันมาประกอบกิจกรรมเรียกว่าบุญกิริยาวัตถุ 10

นอกจากนี้ยังมีพิธีบนบานพระธาตุและพิธีแก้บนพระธาตุซึ่งเป็นรูปแบบการติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติเพื่ออ้อนวอนร้องขอต่ออำนาจเหนือธรรมชาติขอให้อำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตในองค์พระธาตุช่วยคลี่คลายสร้างเสริมความเป็นสิริมงคลให้แก่ชีวิตตามแต่ผู้ที่มาบนบานต้องการด้วยมีความเชื่อว่ามีผีอารักษ์หรือมีเทพที่อารักษ์องค์พระธาตุบ้างก็มาทำพิธีทำนํ้ามนต์โดยอาศัยบารมีจากองค์พระธาตุบ้างก็มีการจุดธูปเทียนเพื่อบอกกล่าวต่อพระธาตุให้ช่วยเหลือเมื่อประสบความสำเร็จสมเจตนารมณ์ที่ได้บนบานไว้ก็จะต้องมาแก้บนซึ่งเรียกว่า “การปงพระธาตุ” ส่วนใหญ่การประกอบพิธีกรรมการบนพระธาตุและการปงพระธาตุหรือการแก้บนพระธาตุจะมีผู้นำในการกล่าวซึ่งเป็นผู้อาวุโสในท้องถิ่นที่มีชื่อเรียกว่า “จ่า” มาประกอบพิธีกรรมเพื่อเป็นสื่อกลางระหว่างสิ่งเหนือธรรมชาติกับมนุษย์หรือผีอารักษ์หรือมีเทพที่อารักษ์องค์พระธาตุ

3. แนวทางการพัฒนาสถานที่ประดิษฐานพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ศิลปกรรมพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดเลย ในการศึกษาครั้งนี้คณะผู้วิจัยแนวทางการพัฒนาสถานที่ประดิษฐานพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลย ให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ศิลปกรรมพระพุทธศาสนา และวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดเลยเป็น 3 แนวทาง คือ แนวทางการพัฒนาในระดับนโยบายแนวทางการพัฒนา ในระดับวัดและชุมชน และแนวทางการพัฒนาในระดับจังหวัด และองค์กรทางด้านวัฒนธรรม

3.1 แนวทางการพัฒนาสถานที่ประดิษฐานพระเจดีย์ในระดับนโยบายรัฐ จะต้องเป็นผู้ที่ให้ข้อมูลความรู้ที่เกี่ยวข้องในโบราณสถานแก่พระสงฆ์และชาวบ้านโดยในลักษณะดังกล่าวจะต้องอธิบายถึงรูปแบบกฎหมาย (กรมศิลปากร, 2541 : 1) อาทิ พื้นที่อาณาเขตที่แน่นอน การทำลายสมบัติของชาติ และโทษที่จะได้รับอย่างละเอียด เพื่อไม่ให้เกิดความเรื้อรังในภายหลังในวิธีการจัดอบรมแบบท้องถิ่นนี้จะต้องมีการประสานงานกับหน่วยงานหลายฝ่ายและทุกครั้งที่อบรมจะต้องให้ชาวบ้านชี้แจงสาเหตุเพื่อให้รัฐมีส่วนร่วมเพื่อหาทางออกให้กับประชาชน

รัฐโดยกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาควรมีนโยบายส่งเสริมสนับสนุนมัคคุเทศก์ท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้นเมื่อมีนักท่องเที่ยวมาในแต่ละครั้งมัคคุเทศก์ควรที่จะอธิบายความรู้และความสำคัญของสถานที่ประดิษฐานพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยอย่างครบถ้วนเพื่อแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของสถานที่ประดิษฐานพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยที่มีต่อท้องถิ่นโดยสิ่ง

ที่เยาวชนกลุ่มนี้ได้ทำเพื่อชุมชนตนเองรัฐควรที่จะจัดมีการออกหนังสือเพื่อแสดงความขอบคุณและส่งเสริมให้มีการพัฒนาแก่เด็กเหล่านี้ให้มีพื้นฐานและความสามารถทางการแสดงออกมายิ่งขึ้นรวมทั้งมีการจัดแบบเรียนพิเศษขึ้นมาด้วยอันจะมีผลต่อประชาคมอาเซียนที่กำลังจะมีขึ้น

3.2 แนวทางการพัฒนาสถานที่ประดิษฐ์พระเจดีย์ในระดับวัดและชุมชนควรให้เด็กหรือเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์เพื่อที่จะปลูกฝังจิตสำนึกให้กับเด็กหรือเยาวชนเหล่านี้มาทำการพัฒนาต่อไปในอนาคตเช่นมีการจัดอบรมมคฺเทศก์น้อยทั้งนี้เพื่อคนในชุมชนไม่ว่าจะเด็กหรือผู้ใหญ่เข้ามามีส่วนร่วมในการช่วยเหลือและให้การสนับสนุนเพื่อให้สถานที่ประดิษฐ์พระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยในชุมชนนี้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่น่ารายได้มาสู่ชุมชนนี้ต่อไปมีการจัดทำหนังสือหรือสื่อภาพเคลื่อนไหวโดยให้เด็กนักเรียนหรือเยาวชนที่ได้รับการเรียนการสอนจากโรงเรียนเข้ามาร่วมสร้างเว็บไซต์หรือเว็บไซต์แนะนำสถานที่ท่องเที่ยวสถานที่ประดิษฐ์พระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยและแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาที่อยู่ในชุมชนนั้นๆ

สิ่งที่ผู้นำพระสงฆ์และชาวบ้านต้องทำภายในชุมชนต้องมีร่วมกันจัดกิจกรรมหรือประเพณีในลักษณะเชิงท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดให้บุคคลทั้งในและนอกเข้ามามีการให้ความรู้เกี่ยวกับสถานที่ประดิษฐ์พระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยส่วนพระสงฆ์และชาวบ้านก็ต้องคอยเป็นหูเป็นตาให้กับรัฐในการสอดส่องดูแลสถานที่ประดิษฐ์พระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยซึ่งเป็นมรดกของชาติที่เสมือนแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญให้ไว้ชนรุ่นหลังได้ศึกษาแต่หากมีการบุกรุกทำลายพื้นที่รอบบริเวณโบราณสถานชาวบ้านก็ต้องจ่ายภาษีให้แก่รัฐในการบูรณปฏิสังขรณ์วัดและชุมชนต้องร่วมมือกันทำการอนุรักษ์โบราณสถานขึ้นพื้นฐาน ซึ่งสามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องเพื่อหยุดหรือบรรเทาเหตุแห่งการเสื่อมสภาพของโบราณสถานโดยการดำเนินการนั้นไม่มีผลให้ลักษณะทางกายภาพของโบราณสถานเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเพื่อการดำเนินการอนุรักษ์ขั้นสูงที่เหมาะสมในลำดับต่อไป (สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, 2550 : 1)

3.3 แนวทางการพัฒนาสถานที่ประดิษฐ์พระเจดีย์ในระดับจังหวัดและองค์กรทางด้านวัฒนธรรมสถานที่ประดิษฐ์พระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยเป็นแหล่งรวมของศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีวิถีชีวิตที่สั่งสมสืบทอดต่อกันมาจากชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานมาแต่โบราณซึ่งสิ่งเหล่านี้นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนนั้นๆ

และมีคุณค่าอย่างยิ่ง จึงจำเป็นที่หน่วยงานราชการระดับจังหวัดและองค์กรทางด้านวัฒนธรรมจะต้องเข้ามามีบทบาทและรับผิดชอบโดยตรงต้องมีส่วนสนับสนุนการช่วยเหลือและเป็นหูเป็นตาให้กับสถานที่ประดิษฐานพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยประสานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งมีศักยภาพสามารถช่วยเหลือถากถางวัชพืชที่ปกคลุมโบราณสถานให้สะอาดเรียบร้อยพัฒนาภูมิทัศน์และอื่นๆ ได้

ผู้ว่าราชการจังหวัดและองค์กรทางด้านวัฒนธรรมระดับจังหวัดควรกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาสถานที่ประดิษฐานพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยที่อยู่ในเขตพื้นที่รับผิดชอบเป็นวิสัยทัศน์ในการอนุรักษ์และพัฒนาสถานที่ประดิษฐานพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยอย่างต่อเนื่อง เพื่อจะได้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบต่อไปทั้งเทศบาลหรือองค์การบริหารส่วนตำบลตลอดจนสภาวัฒนธรรมตำบลและสภาวัฒนธรรมอำเภอควรขยายเครือข่ายในการอนุรักษ์และพัฒนาสถานที่ประดิษฐานพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยเพิ่มมากขึ้น และนำเครือข่ายเหล่านั้นมาร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาสถานที่ประดิษฐานพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยต่อไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งควรนำสถานที่ประดิษฐานพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลยมาเป็นทุนทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมแล้วนำมาใช้ชุมชนท้องถิ่นโดยการพัฒนาส่งเสริมอาชีพเพิ่มรายได้จากสิ่งที่มีอยู่ เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552 : 16)

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

ควรมีการจัดทุนหมุนเวียนที่เกิดจากภาครัฐและเอกชนที่เข้ามาช่วยเหลือ ในการถวายพระสงฆ์สามเณรหรือจ้างชาวบ้านเข้ามาดูแลความสะอาดรอบพระเจดีย์ รักษาความปลอดภัยให้แก่นักท่องเที่ยวตามโบราณสถาน และสนับสนุนงบในการจัดอบรมยุวมัคคุเทศก์หรือสนับสนุนเงินทุนในการวิจัยเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแก่ชุมชน ควรมีการปลูกฝังจิตสำนึกในการอนุรักษ์โบราณสถานให้กับประชาชน เด็กหรือเยาวชน มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยว มีการจัดอบรมให้ความรู้แก่คนในชุมชน เพื่อการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจทางด้านประวัติศาสตร์ พุทธศิลป์ วัฒนธรรมและสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์โบราณสถาน มีการจัดประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวอย่างจริงจัง

จัดสภาพภูมิทัศน์รอบๆ โบราณสถานให้เหมาะสม และจัดกิจกรรมในลักษณะการท่องเที่ยวและพัฒนาโบราณสถานโดยชุมชนร่วมมือกัน

2. ข้อเสนอแนะเพื่อทำการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวข้องกับการนำองค์ความรู้และแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานเชิงบูรณาการที่ได้ในเชิงปฏิบัติการมากยิ่งขึ้น โดยให้เข้าถึงชุมชนและกลุ่มเป้าหมายที่เป็นกำลังสำคัญของสังคมท้องถิ่นต่อไป นั่นก็คือ เยาวชน และควรต่อยอดการศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และพุทธศิลปกรรมของพระเจดีย์มาเชื่อมกับการศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนรอบวัด ซึ่งจะทำให้เยาวชนอยากเรียนรู้และเข้าใจความเป็นมาของท้องถิ่นตนเองได้มากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2541). พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535พร้อมด้วยระเบียบ ประกาศ และคำสั่งที่เกี่ยวข้อง. กรุงเทพมหานคร: กลุ่มงานนิติการ สำนักงานเลขาธิการกรมศิลปากร.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ. (2544). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดเลย. กรุงเทพมหานคร: cursaladprao.
- دنول ไซสินธุ์. (2557). มรดกไทยเลย. เลย: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเลย วิทยาลัยครูเลย.
- ประภัสสร ชูวิเชียร. (2557). ศิลปะลาว. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2552). การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลบอล คิมทอง.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2555). เจดีย์ พระพุทธรูป ฮูปแต้มลุ่ม ศิลปะลาวและอีสาน. กรุงเทพมหานคร: มิวเซียมเพรส.
- สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร. (2550). แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์. กรุงเทพมหานคร: สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร.